СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ,,СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ,,ФИЛОСОФИЯ”

САШО ЙОРДАНОВ ВАСИЛЕВ

ФИЛОСОФИЯТА НА ЛУДВИГ ФОЙЕРБАХ – ЕДИН НОВ ПОГЛЕД ВЪРХУ ЧОВЕКА

АВТОРЕФЕРАТ
НА ДИСЕРТАЦИЯ

ПРЕДСТАВЕНА ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН ,,ДОКТОР”
ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ

2.3.ФИЛОСОФИЯ (ФИЛОСОФСКА АНТРОПОЛОГИЯ)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:**ПРОФ.ДФН ВАЛЕРИ ДИНЕВ**

СОФИЯ,2015

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра Философия при Философски факултет на СУ „Свети Климент Охридски“.

Обем - 218 страници.

Литература - 69 заглавия.

Научно жури:

Проф. д.ф.н. Валери Динев
Проф. д.ф.н. Пламен Макариев
Проф. д.ф.н. Нонка Богомилова
Проф. д.ф.н. Валентин Канавров
Проф. д.ф.н. Димитър Цацов

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ……5 (3)*

Първа глава: ПЪТЯТ КЪМ ЕДНО СЕБЕ-ПОЗНАНИЕ ИЛИ ОТ ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА ДО ,,ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА НА БЪДЕЩЕТО”

1.1ПРЕДИСЛОВИЕ……12 (7)

1.2ДУХЪТ КАТО ПРЕДМЕТ НА САМИЯТ СЕБЕ СИ – ЕДНА ИЗХОДНА ФИЛОСОФСКА КОНЦЕПЦИЯ.15 (14)

1.3ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ ДУХ И РЕЛИГИЯ……19 (35)

1.4ОТ АБСОЛЮТНИЯТ РАЦИОНАЛИЗЪМ КЪМ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЯТ РЕАЛИЗЪМ……..25 (60)

1.5ОНТО-ГНОСЕОЛОГИЧНИ ПРИНЦИПИ НА АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЯТ РЕАЛИЗЪМ……..29 (72)

1.6РЕЛИГИЯТА И АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЯТ РЕАЛИЗЪМ……..31 (84)

1.7ИЗХОДНИ ТОЧКИ НА ЕДНА ПОЛЕМИКА……..33(100)

Втора глава: НАТУРАЛИЗЪМ И ЕВДЕМОНИЗЪМ

2.1НАТУРАЛИЗМЪТ КАТО ИНДИВИДУАЛИЗЪМ……38(142)

2.2ЖИВОТЪТ И СЕТИВНИЯТ ЧОВЕК……40(153)

2.3ЕВДЕМОНИЗМЪТ……..43(168)

2.4ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ РЕЛИГИЯТА И ЕВДЕМОНИЗМЪТ……49(185)

2.5ИЗХОДНИ ТОЧКИ НА ЕДНА ПОЛЕМИКА – ПРОДЪЛЖЕНИЕ……..53(194)

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....56(207)

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯТ ТРУД……57

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.....58

---

* Страниците от автореферата са изнесени пред скоби, а вътре в скобите са дадени страниците от текста на дисертацията

Въведение

Въпросите за природата и същността на човекът,за неговият произход, предназначение и мястото му в света,присъстващи пряко или не, са неизменни и фундаментални в историята на философията, като история на човешкото мислене,светоусещане,себеосъществяване и развитие.Всяка една добре разработена философия,независимо от нейната специфична проблематика и идеен заряд,рефлектира дълбоко в себе си съществените религиозни,етични,социално-политически и научни положения на своето време,като във всяко едно независимо от насоката си познание,дори и само заради това,че осъществявайки се посредством нас дава информация за нашите познавателни способности и техният характер,е внедрено антропологично съдържание.Всяко едно осветлено в контекста на неговото предходно ставане и бъдещи перспективи знание е и продуциране на едно себеосъществяващо се през призмата на минало и бъдеще аз.В тази връзка на свой ред,постиженията дори в утвърдено обособени философски дисциплини като онтология,теория на познанието,логика и др.,би трябвало да бъдат подвеждани и под въпроса:,,Какво е човекът?”, тъй като,било по отношение на чисто философският дискурс,на дадена религиозна концепция или във връзка с предмета на която и да е емпирична наука боравеща с дадена материя,именно чрез такава рефлексия насочена към полагането на едно субект-обектно единство,би могло да се търси знаниева пълнота в контекста на даден познавателен акт,разглеждан и като непрекъснат процес.

Постулираните от мен твърдения пряко или не,са заложени за първи път комплексно във философията на Лудвиг Фойербах.Много анализатори фиксират вниманието си върху отделните материалистични,атеистични спрямо традиционните религии,или пък спекулативни моменти,определяйки даден(и) от тях,като единствено концептуално значими за цялата му философия,включвайки и антропологичните идеи като подчинени вътре,без да обърнат внимание на факта,че до един определен момент във времето, по пътя на търсенето на една автентична субект-обектна взаимовръзка, Фойербах развива своята философия тъкмо като оттласкване на всички според него крайни догматично-религиозни,материалистични,а впоследствие и спекулативно-идеалистични интенции,откроявайки в ,,Към критиката на философията на Хегел”(1839) и най-вече посредством ,,За *Началото на философията*”(1841), ,,Предварителни тезиси за реформа на философията”(1842), ,,Основни положения на философията на бъдещето”(1843), една необременена от подобни конюнктурни ограничения антропология.В безкрайната перспектива на своя род,първо,човекът е актуализиран като единна,дейна,жива,качествено универсална, неограничена и уникална субстанционална духовно-телесна *цялост*, който, второ,като *самосъзнаващата се същност на природата*, непосредствено и реално е *единственият субект и основание*, за истинността и единството между мисленето и отъждественото с природата битие.Смислопораждащият континуум между Аз и Ти обема в единство взаимноотношенията *човек-природа*,*човек-човек,*като всички обекти,същества с който имаме някакъв досег,ни разкриват *непосредствени* сфери не само от своята,но същевременно и от нашата същност.Най-висшият критерии за истина е обаче

общуването на човек с човека и всичките съществени отношения,принципите на различните науки,са само различни видове и форми на това единство.Самата природа е окачествена като ,,конкретизиран в предметите *разум*",тя ,,сама по себе си е светлина, *Дух*,цел,*разум*", ,,битието е субект,а мисленето е предикат",но единствено в смисъла на това, че като имащо основание единствено в себе си ,,само битието е усет,*разум,* необходимост, истина…всичко във всичко"[1].По този начин става ясно и категорично,че мисленето бива предикат не на някаква чиста материалност,а е самоосъзнаващ предикат,както на цялостно-разсъдъчния човек,така посредством него и на природата, и тъкмо на наличният в нея разум,като целта е да бъдат отстранени всякакви онтологични абстракции в каквато и да е посока.Именно това е в основата и в същността на реформаторската критика срещу спекулативната философия на авторът, и всички произволно постулирани спекулации за материализма на Фойербах от преди 1845г.,годината през която той преосмисля коренно своите дотогавашни възгледи,са дотолкова несъстоятелни,че нямат нужда от какъвто и да е коментар![2] Така за първи път в Западноевропейската философска мисъл, човекът е изведен като самостоятелен гносеологичен и онтологичен фундамент, на базата на който е центрирано субект-обектното единство и познанието е интегрирано като себе-познание.

Разбира се антропологичните възгледи на автора не се изчерпват с този период от 1839-1844г. на *антропологически реализъм*,както го категоризирам аз и имат своите корени в предходният му *спекулативен*,и особено ярко продължение в последвалият му *натуралистичен* период.

---

[1] Виж с FEUERBACH,LUDWIG.In: *GESAMMELTE WERKE. Bd. 9.* AKADEMIE – VERLAG BERLIN, 1990, pp.61,146,258

[2] В съответствие с хода на изложението ми,мотивите за преосмислянето ще бъдат изяснени по-нататък.

Въпреки че те ще претърпяват схождащи с промяната на онтологичните и гносеологични възгледи изменения,в самият антропологичен контекст,тези изменения биха могли да бъдат изследвани тъкмо и като взаимно допълващи се прозрения относно природата на човека.Формиращи първото *всеобхватно*,концентрирано,чисто антропологично *учение*, опитващо се да определи *в пълна степен самостойните* основи и сфери на *собственото* човешко битие,на човешката индивидуалност,на творческите възможности на човека.Да обясни от и чрез човекът,както собствената му природа,така и смисъла и значението на обкръжаващият го свят,функцията му в него.В тази връзка, множеството от изследователите отбелязват,че една от основните заслуги на немският философ е последователната му и задълбочена критика на религията и в частност на християнството, която той провежда систематично още по времето на своите първи философски стъпки като ученик и неправоверен последовател на Хегел.Голяма част от тях няма да забележат обаче,че Фойербах е първият който прави задълбочено пространна критика на традиционните религии от три взаимно допълващи се гледни точки – от своя спекулативен идеализъм,антропологически реализъм и натурализъм.Че тази негова критика не разглежда религията като *изолирано самостойна* човешка продукция,а е винаги импулсирана от въпроса за дълбоката взаимовръзка - Божествено-човешко;че тя се явява изключително значим ориентир за изследване на тази взаимовръзка,послужил на автори като С.Киркегор, К.Барт,М.Бубер, Дж.Уебър, В.Йешке и мн.др. Междувременно е важно и да се отбележи,че в историческите си съчинения от спекулативният си период,авторът въздига пръв като *единствената*, *безалтернативната*, *абсолютнатата религия* -

рационализма.Въобще,в съответствие с трите откроени по-горе идейни периода,традиционните религии ще бъдат разглеждани не само в качеството им на *непосредствена* човешка продукция,но и като съставни моменти от един не само задържащ,но и прогресивно модифициращ се, проправящ пътя *особен феномен,*било на фундаментално самомислещият и саморазгръщащ се разумен спекулативен Абсолют,на усъвършенстващата се рационална природа,на нерационалната в основата си еволюираща природа.Като момент от горепосоченият прогресивно модифициращ се особен религиозен феномен,християнството ще е отъждествявано с най-ранното християнство,което ще води до заключението за антихристиянския характер на модерния свят във всички негови форми - държава,наука,икономически отношения и пр.Така за Фойербах,исторически проявявалите се и традиционни религии *сами по себе си* биват без бъдеще и никога не подлежащи на историческо развитие.

С полагането на фундаменталното нерационално природно начало през своят натуралистичен период,Фойербах е един от първите,който изследва задълбочено несъзнаваните и предсъзнавани човешки сфери в тяхната непосредствена,конкретна актуалност.Психичната структура на човека, формирана от него и обусловена във възгледите му от отношенията Не-аз – Аз – Идеал,ще бъде възпроизведена и разработена,макар и в по-тясно специализиран вариант от З.Фройд.Посредством обусловената от триадата Не-аз – Аз – Идеал и явяваща се като средище и взаимодействие между нагони,афекти,разсъдък,разум,представи,идеали човешка психика;чрез изтъкнатата необходима причинна връзка между обособените като *живо* и *аналитично* познание;и посредством подчертаната дълбока интегрираност

между мозъка,разума и сетивната система - на базата на своята натуралистична основа, - Фойербаховата философия ще се явява и снемаща в себе си дуализми от типа на рационализъм/ирационализъм; рационализъм/ сенсуализъм;романтизъм/ позитивизъм и пр. В нея ще можем да открием зараждащите се основи не само на психоанализата,но и на екзистенциализма,персонализма,философията на съзнанието и др.

В хронологичен план,първо бе формирана темата на дисертацията: ,,Философията на Лудвиг Фойербах – един нов поглед върху човека",като обекта на изследване: ,,Философията на Фойербах" бе отличен съответно от предмета на изследване:,,Новият поглед върху човека в нея".След направеният първи прочит на множеството основни негови съчинения, веднага откроих изтъкнатите от мен по-горе три негови идейни периода: *спекулативен*,период на *антропологически реализъм*, *натуралистичен*. Разбрах че истинският му принос в дълбочина може да се изясни *най-вече* посредством разглеждане на самият хронологичен процес на формиране на взаимовръзки между онтология,гносеология и антропология през призмата на сравнително-критичен и аналитико-синтетичен подход,като част от една изповядвана и от самият него генетична критика-развитие.Като непрекъснато отсяваща същественото и подлежащото на развитие от незначителното и маловажното, генетико-критичната телеология предпоставя проследяване на една непрекъсната динамика,съпътствана с постоянна смяна на акцентите,с корекция на детайлите дори при запазване на основни принципни положения,която за да бъде подробно обследвана ще трябваше значително да надхвърли допустимия обем за настоящото задание.Затова аз фиксирах трите основни отделни периода,анализирайки ги и в консенквентна

взаимовръзка и поотделно,опитвайки се да откроя вътре във всеки един от тях идеите в тяхната компактност.Така първият период обхвана придържащите се към спекулативните принципи историко-философски съчинения и формирането на рационализма като онто-гносеологически и религиозен фундамент; вторият фиксира критиката му към религията и спекулацията от позициите на идеализма и обособяването на антропологичния фундамент;третият разгледа натуралистичните му възгледи от 1845г. нататък.Само по този начин бе възможно проясняването, аргументирането,извеждането на всичко изложено от мен дотук. Фиксирането върху какъвто и да е по общ център,би изолирало редица съществени неща като акцидентални, без въобще и да забележи много от тях!

Тъй като по мое мнение,именно недостатъците на идеализма не-съзнавано телеологично са насочвали автора към към неговият антропологизъм, обособих първите два периода в една обща по-голяма глава от третият,който смятам че излиза извън първоначалната насока и е в резултат от фактори намиращи се преимуществено извън чисто научния философски дискурс,въпреки че е повлиян съществено и от него.

Първа глава:

Пътят към едно себе-познание или от история на философията до ,,Основни положения на философията на бъдещето”.

1.1.Предисловие

Тук разглеждам началото на ускореното философско развитие на Фойербах, фиксирайки и основните му историко-философски съчинения,отразяващи, наред с редица писани рецензии и статии,неговите спекулативни възгледи: ,,История на философията на новото време от Бейкън Веруламски до Бенедикт Спиноза”(1833г.),фокусирана върху автори като Ф.Бейкън,Т.Хобс, П.Гасенди,Я.Бьоме,Р.Декарт,А.Гьойлингс,Н.Малбранш,Б.Спиноза; ,,Изложение,развитие и критика на философията на Лайбниц(1837г.) и завършващия цикъла ,,Пиер Бейл.Принос към историята на философията и човечеството”(1838г).След това обръщам внимание и върху основните му съчинения от периода на неговият антропологически реализъм:,,Към критиката на философията на Хегел”(1839), ,,Същност на християнството”(1841,43), ,,За *Началото на философията*” (1841), ,,Необходимост от реформа на философията”(1842), ,,Предварителни тезиси за реформа на философията”(1842), ,,Основни положения на философията на бъдещето”(1843).

В началото на ;,,Изложение,развитие и критика на философията на Лайбниц(1837г.),характеризирайки историко-философската си методика, Фойербах определя,че положителните философски задачи са свързани с

разкриването на възможностите за иманентното развитие заложени в дадена философия.Развитието е разкриване на същественото, необходимото и неговото разширяване от по-висшата гледна точка на изследователя.То е разшифровка на истинския смисъл на философията, разкриване на положителното в нея,възпроизвеждане на нейната вътрешна идея,скрита зад обусловения от времето краен начин на определяне на тази цел.Възможността на развитието е признак на истинна философия и истинската критика се свежда до развитие. Гносеологическите средства на развитието се съдържат в няколко взаимнообусловени дейности: *аналитическа* - доколкото тази дейност не само извлича от определени, единични мисли общото, определящото понятие,но и разкрива в казаното, това което не е изказано пряко,макар и да се съдържа в неразвит вид и което затова е само обект на разсъждения,а не на емпирическо възприятие; *синтетическа* - доколкото тя открива идеята само по пътя на обединението на многообразното в цяло,съединявайки различни изолирани мисли ,външни между себе си,не имащи ясно изразена връзка,но по същество взаимно свързани; *генетическа* - създава,извежда от своето основание това,което се представя като неопосредстван тезис;*исторически обусловена и определена* - развитието е всякога длъжно да се опира на определени данни,от които пряко или косвено да става ясно,че именно това развитие,този генезис съответства на автентичният,неоспорим смисъл и дух на философията; *органическа* - развитието е длъжно да бъде пресъздаване, метаморфоза, мислителят е длъжен да представи чуждото не като чуждо,а като собствено достояние,опосредствано и асимилирано от собствената дейност; *дейност на духа* - разума в своето откриване не се премества в чужда на него

среда,мисълта вътрешна,иманентна се появява вън така че отново да бъде мисъл,а не да стане предмет на видение или вяра,тя винаги остава в своето лоно,в своя източник. Ако се вгледаме внимателно в това критическо развитие можем да откроим,че по своя пространен обхват,то трудно би било удържано в рамките на чисто философският дискурс и на строго определена концепция.Като консеквентна,последователна телеология мисленето се въвлича в широкия поток на едно целеустремено лично преживяване. Така познавателните принципи,които Фойербах конституира първоначално в съгласие с онтологията на хегелианството и съобразно непосредствените си задачи свързани с историята на философията, разглеждана като едно иманентно развитие на Абсолютната идея на Духа, той прилага,реформира и *усъвършенства* саморефлексивно и спрямо собствената си продукция, излизайки от първоначалните онтологични рамки и достигайки до обосноваваният за първи път в Западноевропейската философия антропологически фундамент.Този резултат е предпоставен от самите съдържания на спекулативните му разработки.Значението на любовта, природата, човека в неговата цялост от една страна и съмнението в истинността на чисто умозрителното спекулативно мислене от друга, макар и спорадично осъзнавани са заложени в авторовият светоглед още в самото начало на неговия философски живот, докато критиката му християнската религия,която за зрелият Хегел е една от трите форми на Абсолютния Дух, е неизменна – да си припомним например неговите ,,Мисли за смъртта и безсмъртието”(1830),които слагат край на академичната му кариера…

1.2. Духът като предмет на самият себе си – една изходна философска концепция

Спекулативните възгледи на Фойербах съдържат някои важни,изходни за по-нататъшното му идейно развитие акценти,които очертавам,същевременно разглеждайки и проблемните моменти в настоящите му възгледи.Духът е напълно независима от материята универсална цялост,като всичко съществуващо има отношение към него.Зависимостта на човека от тялото, неговите,телесни и душевни болки не носят страдание на Духа,който е независимият и обективен свят в нас.Познава себе си в човека,доколкото човек познава него,но това самопознание е вторично,за разлика от първоначалното му независимо самопознание.Като иманентна и на независимият от всякакъв земен носител абсолютен Дух, и на природата на предметите,идеята е разгръщащото се в диалектическият процес мислене,а действителността е разгърналата се идея.Реалното познание и метафизиката са възможни въз основа на тъждеството между мислене и битие,което е *процес* обхващащ целият всемир и по този начин истината няма в предшестващият ограничен, предпоставящ дуализма между Дух и природа спекулативен смисъл елемента на своето възприемащо и самопознавателно съществуване единствено в понятието,или поне не единствено в съзнаваните до този момент от човека понятия и във фундаменталните диалектико-логически форми разглеждани в тоталното им абстрахиране от света:Вътрешно присъщо на целият свят, мисленето е изначална сила и съзнание,което е всеобщата светлина и принцип на целият живот;няма живот без съзнание,макар степента на съзнание може да бъде така ниска,че от по висока гледна точка тя ще деградира до състояние на почти лишен от

съзнание,като низшите оганически форми се сливат неразличимо с неорганическите. И по отношение на себе си и към човека, природните образования са съществено необходим обект на усещанията,а чрез посредничеството на усещанията – обект на съзнанието.Също,*усещането* е не нещо друго ,а ясно изразена собствена воля на природата,нейното от *душа и сърце* изказано *слово*,чрез което желае да бъде възприета.В самият човек, усещането е тъждествено с въплътеният в нашите индивидуални сетива *личен и сетивен разум,*като все пак съзнание в пълния смисъл има само там,където то съставлява форма на знание.За авторът,връзката между Дух, мислене,общество,индивид,природа бива кардинална.Усвояването в целостта и се осъществява първостепенно чрез нас,но отделни моменти като откроените по-горе, ни насочват и към една по-дълбока в космическия си смисъл телеология, охарактеризираща цялостния наличен диалектичен процес като една всеобхватна, одухотворена,*йерархична интенция към висшето,*включваща и най-силно задържащата мисълта,най-низша перцептивна обемаща и неорганичното природна форма. Акцентирането върху значението на природно-перцептивното предпоставя същността на човекът именно в неговото духовно-телесно единство,което от своя страна полага значимостта и на антропологичният елемент.Нещо повече,въпреки че смята антропологическата гледна точка все още за външна и частна,за да обоснове цялостно своите онтологични и гносеологични положения,авторът често използва *преки* антропологични сравнения касаещи човешкото самосъзнание и *закономерности*,свързани с раждането,съзряването и пр., прибягвайки също и до обяснения-метафори насочващи към отделни съставни части от нашето тяло,както по-горе бе случаят с *душата* и

сърцето,като и в самия Дух също е налично *сърце*.Това ни насочва към разбирането,как дори и в тези,изглеждащи ни като метафорични обяснения,акцента преминава от метафората към чисто и просто самото сравнение.Като критерии за истинност обаче,посредством тези сравнения и метафори необходимата диалектична консенквентност бива нарушена,и именно в тези моменти,не-съзнателно заменяна от антропологичната идея.*Между духовно-природното и човешкият организъм сякаш има дълбоко сходство,дори макар и по своеобразен начин е изразено,че човек е образ и подобие на Божественото и Неговият свят.*[3]

Онтологичната конструкция на Фойербах,въпреки своите многообразни опосредстващи диалектични звена,включващи природа,наука,изкуство, не може да реши проблема за строго обусловения от нейния характер детерминизъм.Въпреки опитите си да сведе индивидуалното самостойно действие до сферата на някакво низше съзнание,усещане,първични рефлексии,примитивна степен на сетивен разум и до надмогването им чрез произтичащо неизвестно точно на базата на какво автономно волево пренасочване към истинната,всеобща воля и познание,свързвайки пътя към това познание и с преодоляването на болката от липсата му,а също и с любовта,немският философ няма да може да разреши въпроса за отношението между тази крайна индивидуална активност и всеобщата, безкрайна духовна самодеятелност в качеството и на субстанция-субект. Постулирането на това че *всяка* сила в природните тела и в нас,е сила на мисленето изхождаща от първоначалния Дух изключва всичко останало. Открити остават множество други въпроси,като например: Как точно е

[3]Виж с.28.29 от настоящия автореферат

внедрен независимият Дух в низшата перцептивна природа и в човека? Как той същевременно е независим,но и обусловен в развитието си от природата и телата,без да е засегнат от тях?Какво е точно естеството на отношението между него,действащата мисловна сила и природата?

По пътя на вторичното духовно самопознание посредством човека,до осмислянето на диалектичната идея са откроени две отделни, но в и взаимно обвързани доминиращи етапни гледни точки.Първата е *антропологическата*, поетическата.Придържащ се към нея човек не създава различие между себе си и предметите.Навсякъде вижда живота в своето собствено индивидуално *усещане,*продуцирано от личният,сетивен разум. Като непосредствено единство с природата тя се явява изначалната и най-субективна позиция на човека.Втората по-висша достигната гледна точка е *субективно-логическата*,състояща се в критика и рефлексия.Тук човек отличава себе си от предметите,тълкува това отличие като мислене в което вижда и своята и същността въобще,докато имащата самостоятелно съществуване,но лишена от същност природа се тълкува единствено като другото на Духа и мъртва материя.Истината се състои единствено в отличаващият се от природата Дух и така дуализма става принудително състояние,изискващо да бъде преодоляно само чрез неестествено опосредстване. Това води обаче само до смътни *представи*, открояващи в епохата на Новото време единствено дуалистичните различия между Дух и материя, вяра и разум.В идеализма от втория тип човек отрицава външния свят само доколкото той не се намира в него,а в идеализма от първия тип,той отрицава външният свят защото намира в него само себе си. Излагайки че само в усещането се корени достоверността на моето Аз,докато представата

е с оглед външния свят за нас,Фойербах изтъква връзката между тях като налично необходима,но единствено в смисъла на собствения си възглед за вече постигнатият диалектически принцип,който единствено може да ни разкрие целокупното единство на света и мястото ни в него. Самоцелното зацикляне в единия или другия тип идеализъм,излизането извън необходимата диалектична консенквентност,би довеждало единствено до особените и нерелевантни спрямо действителността религиозни състояния.

1.3. Отношението между Дух и религия

Като продължение на проблематиката от миналият параграф,тук разглеждам Фойербаховите възгледи за отношението между Дух и религия. Критикувайки теологическата гледна точка Фойербах изтъква,че ако се мисли Бог като Дух нищо не би могло да се мисли вън от него.Извеждайки обаче в съзнанието ни Бог като лично,обвързано с място и време същество, теологията и християнството сами по себе си изразяват нещо съвършено различно.В историческия процес посредством който Духът вторично се самосъзнава в човека в съответствие със собствената си фундаментална идея,религията изобщо се явява съществена форма не на стремящият се непосредствено да усвоява универсалните истини философски,а на нямащият по пътя на себепознанието интензивната склонност да възприема обективните теоретични съдържания и фиксиращият се върху крайни,особени състояния ,,народен Дух”.

Тъй като логическите и метафизически закони,формите на разума и общите идеи са навсякъде едни и същи,различните религии в цялостния исторически

ход,въпреки разликата си в съдържанието имат общи основания и закони.Така между отделните езически религии и християнството съществува идентичност дължаща се на природата на религията въобще,като законите на религията се явяват необходими представи,а разликата се състои само в съдържанието на тези представи.

Исторически,практическите потребности са възниквали по-рано от задълбоченото им теоретическо осмисляне и религията се е утвърждавала преди опитващият се да намери осмислената съгласуваност със себе си разум.Имащо своя необходим произход произтичащ от религиозната природа и историческото време,водено от идеята за общочовешка чиста нравственост и от пробудилото се човешко съзнание - и за своето единство, и за единението между своята и едната Божествена същност, -християнството възниква като реакция срещу покварата и национално-религиозната разделеност в античния свят.Бог като всеобщ Дух най-близко нахождащ се и у човека става непосредствен предмет на самосъзнанието именно чрез тази самоосъзната всеобщност.Поради невъзможността обаче това фундаментално единство да бъде схванато въз основа на изцяло *универсални естествено-разумни основания,*което ще рече *диалектически*,следвайки законите на религията е станало *особен* непосредствен факт посредством личността на Христос и се е проявило като религия.Идеята за чиста нравственост и духовно единение като налична заедно с останалите идеалистични състояния е могла да бъде внедрена в човека само в общата форма на религиозна представа присъща на изхождащата от крайното субективност.

Давам пример как Фойербах описва формирането на християнско-теологичното самосъзнание в разликата му от философско-теоретичното: Всяко знание в своята специална сфера и основа предполага безкрайната идея,а философията се явява наука която представлява собствената идея и Духа на науката като такъв,независимо от определения предмет.Нейната основна категория е *субстанционалността,*а категорията с която оперира теологията се свежда до *отношения.*Философията изучава нещата *теоретически*,*генетически*,изследва предмета сам по себе си според неговата вътрешна природа и същност,разглежда света в неговото необходимо *вътрешно* отношение към Духовното,разумно начало и само опосредствано свързва обектите с човека.В отношенията си с духовната и материална предметност теологията вижда нещата *външно,* приравнени до крайно субективните *първично практически,егоистични* страхове и надежди.Вярата в Бог се смесва с вярата в блажения,*безсмъртен* рай и това което човекът отнема от себе си,не-съзнателно влага в Бога,за да го получи от него в отвъдния свят.Да се превръщат определенията на предмета които се дават от *практическа* гледна точка в определящи мисли означава обаче работата да бъде свеждана единствено до *представи,*като така образите на представата биват превръщани в норма. Човек излиза извън същностната взаимовръзка между природно-духовно,като самите понятия, не бивайки почерпени от дълбокия смисъл на автентичният Абсолютен Дух и разум придобиват крайно,антропоморфическо и утилитарно-свръхестествено значение. Мислителното съдържание на отрицаващият се в крайности разум, не идващо от иманентно консеквентните мислителни отношения спрямо природата на нещата *става въображение*.Формата на науката е

необходимостта и действието е винаги разумна необходимост от която чак произтичат истинната свобода и воля,а отделният човек бивайки обусловен спрямо Абсолютната идея като носещ само акцидентално известна форма на разум,сам по себе си е безразличен за нея.При формирането на религиозното самосъзнание,вместо да мисли Бог единствено като безначално-безкраен Дух и разумност от чиято дълбока телеология необходимо изхожда и света,религиозно-теологическата рефлексия го окачествява чрез отделни и отделени от него,взаимно отрицаващи се без диалектична връзка, свръхестествено натоварени неопределени предикати като мъдрост,милосърдие, справедливост, изразяващи по същество само представи и отношение към нас.По този начин,макар и свойствата му да представляват нещо безгранично,тя го представя като *еднакво с нас,* пространствено ограничено по своето съществуване наред с други същества същество,което въпреки че по своята и на предикатите си същност надхвърля *съзнателно отрицаваната* природа,се намира някъде в нейния обсег,отличено от останалия свят и най-често в небето.Така неестествената представа за личността разкъсва връзката между истинския Божествен Дух и света.*Отношението* в християнството бива нереално фундаментализирано само като *непосредствено* и игнорирайки въпросите за естеството на останалия свят,само в реципрочното значение относно Бог и човека,като всеки отделен човек и народ придобиват според конкретните си образни представи недействително,практически обусловено метафизическо значение. Бог е цел на човека,но и спасението на човека е цел на Бога. Изобщо, положителната,съществената,Божествената в смисъла на Абсолютния Дух страна на Вселената, на всичко крайно като разум, морал и действителна

Божественост в човека,е разглеждана в нашето съзнание от Бога на представата като нещо пределно,отрицателно ограничаващо;докато необходимо отрицателната - закон,мяра,порядък, връзка,бива припознавана за положителна.Започващата да се схваща като крайна Божествена субстанция може да се осмисли безкрайна само чрез крайни,отрицателни начини.За да обосноват необходимо нейната безкрайност и абсолютна възможност,акцентирайки върху крайното и отблъсквайки автентичната посока на мислителният принцип,основаващите се на въображението крайни представи за които всичко е възможно следват отрицаващи ограниченията си една след друга,достигайки до възприятието за Божествените тайнства, неограничена воля,вездесъщост,всемогъщество, свободен произвол, свеждани пряко според не-съзнаваните ни нужди до нас. Съчетаването на открояващите се като противоречащи си отделни предикати и свързването им като външни определения с единият Бог става без разумни и естествени причини.В неограниченото единствено посредством предикатите и намиращо някъде в пространството Божество и дума не може да става за воля определяна от разумната необходимост.И докато за *теоретическата* гледна точка на философията, този свят е единствено възможният и необходимо създаден посредством фундаменталният за нея обект - *Божествения разум*,базирайки се на *практическата* теологическа,той може да се разглежда само като случаен, сътворен от нищото чрез изведената от представите и въображението,основаваща се на голото желание висша за нея неограничена *Божествена воля*.

В религиите задълженията към Божествата се обособяват от тези към човека,нравствените определения стават акциденции на Божественото

Аз,като в резултат на това се стига и до престъпления.За да бъдат ясно и непротиворечиво осветлени, справедливостта,милостта, безграничното всемогъщество и въобще етичните определения,специалните принципи на разнородните науки,трябва да бъдат мислени не в значението им на качества на лично същество,а бивайки отличени самостоятелно от безсъдържателността на тази антропоморфическа религиозна представа, да бъдат разглеждани като отделни идеи,изхождащи от Абсолютната.

За твърдия рационализъм на Фойербах,не разума е предел за религиозната вяра,а обратното.Свързаните с всички закони на крайното свръхестествени представи са абсолютно несъвместими спрямо разгръщането на вечно живите,универсалните,непосредствените,самодеятелните прояви и самоопределения на Духа,и бивайки произволни предели,в никакъв случай не могат да бъдат изконно определящи истини.Единствено постигнатата съвременност е същността и душата на факта и в хода на историята, също и в душата на човека религията,включително и християнската, необходимо става временен и местен акт.*Фундаментално* и *индивидуално*, в хода на самопознанието специалния характер на вярата и универсалния характер на разума не се покриват,не се насищат напълно,а остава излишък от свободен разум,който най-малкото в особени моменти бива чувстван сам за себе си в противоречие с разума свързан с основата на вярата.В тази посока многократно ще бъде изтъквано и противоречащото си,разкъсвано между наука и религия самосъзнание най-вече у философите от Новото време,тласкащо като цяло напред,но и препъващо хода на духовното,научно самопознание…

Един от многото въпроси пред които сме изправени и разглеждам се състои в това обаче:Може ли безграничният си в своето съдържание, логичност,потенции,*изначален* Дух-разум,да бъде предварително ограничаван като несъвместим с религиозните съдържания?И това да става дори не от позицията на дадено *вторично*,но глобално колективно самосъзнание,а чрез индивидуалните схващания на Фойербах?В следващият параграф ще отразя,как авторът сам се опитва да анализира сходен проблем,но естествено не засягайки себе си.

1.4. От абсолютният рационализъм към антропологическият реализъм

В опита си да отразя външни фактори довели до промяната на вътрешната философска позиция на Фойербах отвърнала го от спекулативните идеи, отбелязвам йезуитски спекулативният политическо-религиозен климат налагащ постоянна цензура в печата,отнел и на самият автор още след неговите ,,Мисли за смъртта и безсмъртието”(1830) възможността за преподавателска кариера; продължителният живот на село в непосредствена близост до природата от 1837г. нататък; всеобщият емпиричен и хуманитарен научен подем;завързалата се кореспонденция между него и съчетаващият материалистичните си и религиозни идеи Ф.Доргут в периода 1837-38г.; нарастващите аргументи срещу философията на Хегел;липсата въобще на положително съзнание по отношение на конфликта между вяра и разум и пр.

Проследявайки хода на промяната в чисто философският дискурс, разглеждам една от последните,показателни за спекулативните възгледи на автора работи - ,,Критика на идеализма на Ф.Доргут”(1838),посредством

която, в сблъсъка си се срещу позицията на материализма,Фойербах ще обособи мисленето много по-рязко и като иманентно само на духовното битие,отличено от низвергнатото до просто средство и инобитие природно-сетивно.По мое мнение,тъкмо това така явяващо се автономно обособяване между разумното и сетивно-природното ще предизвика преосмислянето на естеството на обвързаността между тях,водейки до замяната на спекулативно-диалектичната връзка с антропологичният фундамент.

По пътя към това,през декември 1838г.,без посочването на автора излиза Фойербаховата рецензия върху книгата на Я.Зенглер ,,За същността и значението на спекулативната философия и теология в настоящото време”(1837г.),озаглавена – ,,Към критиката на позитивната философия”.Атаките са насочени срещу религиозно-философското течение вдъхновено от късния Шелинг и проявило се в първата половина на XIXв.,което обявява Божественото откровение за единствения източник на ,,позитивното” и противопоставя на себе си цялата опираща се на рационалното познание ,,негативна” философия,намерило израз в идеите на Я.Зенглер,А.Гюнтер, Ф.Баадер,Ф.Щал и др.Хегел все още бива пощаден.

В ,,Към критиката на философията на Хегел”(1839г.),вече е атакувано директно сърцето на хегеловата философия,т.е. – неговата диалектика и система.Систематичното мислене не е същинското мислене в себе си и излагайки своите мисли, аз ги пренасям *във времето*,това което в мен е нещо едновременно,едно стоящо над всяка последователност вникване,сега се явява в последователен ред;различните видове доказателства и заключения не са форми на разума като такива,не са форми на вътрешния мисловен и познавателен акт;те са само форми на съобщаването,начини за

изразяване, възпроизвеждания, прояви на мисълта.Всяко философско изложение може да има значение единствено на средство,тъй като всяка система е само израз,образ на разума и затова само негов обект.Разума като жива и непрестанно възпроизвеждаща се в нови мисловни същности сила различава този обект от себе си и го противопоставя на себе си като предмет на критика.Философията трябва да събужда и възбужда мисленето ни,а не да поставя нашия разсъдък в плен на някоя изказана или написана дума – а съобщената мисъл е именно мисълта отчуждена в дума.Така диалектическите логически форми не са дълбоко автентични,необходими вътрешно причинни отношения на разума и принадлежат не към оптиката,а към *диоптриката* на Духа. Във връзка с това, понятието ,,чисто битие" поставено в началото на ,,Логика" не се явява непременно необходимо начало за самото мислене,а се определя като такова от гледната точка на Хегеловото изложение,повлияно и от предшестваща го философия, разглеждаща Абсолютното. То е предпоставено и от други понятия като – ,,сходство", „тъждество",дори е плод и на сетивни асоциации… Онова което Хегел излага като степени и звена на опосредстването, вече предварително го е мислил като нещо *определено* от Абсолютната идея, без да се отчуждава и да излиза от пределите на собствената си мисъл.Неговата философия се явява противоречие - между същност и форма,истина и научност,мислене и писане.Причината да смятаме формите на съобщаване и изразяване за основни форми на разума е че ние въобще изразяваме и изказваме нашите мисли още в самото мислене.Разума като един общ принцип и мярка е несъмнен и безспорен.Всяко доказателство относно неговите съдържания обаче не е опосредстване на мисълта в и за самата мисъл,а е

първо,опосредстване с помощта на езика между мисленето доколкото то е мое и мисленето на другия,доколкото е негово.Именно чрез това посредничество между Аз и Ти се доказва че моята мисъл не е моя,а е в себе си и за себе си, и като такава истинна и обща. И второ, доказателството се състои *в преодоляване на противоречието между опитният,сетивният разсъдък и чистата мисъл*,включващо и разрешаване на проблема за езика между номиналисти и реалисти;то трябва категорично да обхване човека в неговата духовно-телесна цялост.Истинната генетично-критична философия, чиято начална методология бе подробно посочена в ,,Изложение, развитие и критика на философията на Лайбниц"вече прави най–строга разлика между субективно и обективно,а абсолютната философия,която мисли само под предпоставката на абсолютното,превръща субективните психологически процеси и умозрителни потребности в процеси на абсолютното…(Самият в най-широкият смисъл Фойербахов абсолют обаче,било спекулативен, антропологичен или натуралистичен,никога няма да бъде самоокачествен единствено като психологически.)

Антропологичните сравнения и метафори от историко-философските съчинения ще придобият непосредствена онтологична реалност: Схване ли се природата правилно,като *конкретизиран в предметите разум*,то тя се оказва единствения канон,както за философията,така също и за изкуството.Най-висшето в изкуството е *човешкия образ*;най–висшето във философията е човешкото същество.*Човешкият образ* не е вече ограничен, пределен,представлява родовия принцип на разнообразните животински видове,съществува в човека не вече като вид,а като род;човешкото същество не е вече особено,субективно същество,а е универсално същество,тъй като за

предмет на своите познавателни стремежи то има вселената; а само едно *космополитическо* същество може да направи космоса свой предмет.

Към критиката за Бог като личност е присъединена и критиката за Бог като *абстрактен* метафизичен Абсолют.В така формираната отправна гледна точка истинността в познанието ще изисква утвърждаването на един *антропологически реализъм*.Това ще стане посредством разкриването на антропологическата същност на религията и философията въобще,като всъщност самите те ще се явят разкриване на не-съзнаваната човешка същина.Наред с това,ще бъде направен опит за изследване на връзката между човешката мисловна и телесно-сетивна способност,като изключително необходима част от един себе-познавателен процес,съдържателно обемащ едновременно и човека и окръжаващият го всемир.

1.5.Онто-гносеологични принципи на антропологическият реализъм

Тук разглеждам конституирането на Фойербаховият антропологически реализъм в ,,За Началото на философията”(1841);Предварителни тезиси за реформа на философията(1842) и Основни положения на философията на бъдещето(1843).Много от нещата отразих в настоящият увод,затова ще преповторя някои от тях накратко.Битието и природата са отъждествени. ,,Битието е субект,а мисленето предикат”,но единствено в смисъла на това, че като имащо основание единствено в себе си ,,само битието е усет,*разум,* необходимост, истина…всичко във всичко”.Човекът е *самосъзнаващата се природна същност*,в перспективата на комуникацията между *човек-природа,човек-човек* мярата на неговият род е абсолютна.Така,мисленето

бива предикат не на някаква чиста материалност,а е самоосъзнаващ предикат,както на цялостно-разсъдъчния човек,така посредством него и на природата, и тъкмо на наличният в нея разум.Именно в този дълбок смисъл безкрайна е философията не която завършва с емпирията,а изхождащата от нея.Определенията на Аза не могат да се разглеждат напълно откъснато от предметите като чисти самоопределения и в тази връзка - по отношение на абстрактният Аз тялото е обективния свят,като в продължение на това, Азът е открит за света именно чрез себе си като телесна същност и посредством съобразната специфика на своето тяло той е обект:колкото сетива,толкова пори и открити места.Както Азът се полага и утвърждава в предмета,така от своя страна и последният прави това в него.Като телесен Азът е нещо не само активно,но и пасивно.Пасивността на Азът е активността на обективният свят върху него без който той не би могъл да съществува.Съществените органи за себе-познание са мислене и съзерцание - докато в истинното, обективно съзерцание аз бивам определен от предмета, в истинското мислене аз определям предмета.Тъй като на битието обаче е свойствена единичност,индивидуалност,а на мисленето всеобщност,даден познавателен процес трябва да бъде строго контролиран и това което трябва да се даде от съзерцанието,сетивата,усещането, не трябва да бъде присвоявано от мисленето и по този начин конкретното да се превръща в предикат на мисълта,ставайки въображение и представа.Обобщаващите и силно фиксирани към рефлексивното самосъзнание спекулативни интенции са заменени от една многоаспектна,многопластова антропологична динамика, предпоставяща и дейност на внедрено в индивидуално-телесната сетивно-когнитивна биологическа *човешка* субектност,несловесно, нерефлексивно,

неполагащо себе си съзнание,съотнесено с допонятиините *чисти* сетивни възприятия,откроено много по-късно като такова от Сатртр.

1.6.Религията и антропологическият реализъм

Връзката между битиините измерения на човекът и традиционните религии е изразена най-вече в ,,Същност на християнството".Обръщам внимание на пренебрегваният факт,че всъщност след първият вариант на съчинението от 1841г.,то претърпява още две корекции,през 1843г. и 1848/49г.,като съществената е тъкмо първата от тях.Така същинската телеология на съчинението е от периода 1841-43г.,тъкмо по времето на разгръщане на антропоцентричният фундамент.

В съответствие с възгледа си за природата като ,,конкретизиран в предметите разум",Фойербах ще преобразува Хегеловият Абсолют, *рационализирайки* изцяло *волята и любовта*.Така изначалните,висши, безкрайни сили изграждащи същността на човека вече ще са разума, любовта,волята.Като заместило метафизичния Абсолют ,,Божествено триединство" и основополагащи,те ще са ставащи предмет на самите себе си именно чрез рода на човека и той също на себе си като тяхната реална проява.Осъзнаването на даден вътрешен,религиозен,или външен налично съществуващ в природата обект е и осъзнаване собствената същност – силата на обекта на любовта е силата на любовта,силата на обекта на разума е силата на самия разум,силата на обекта на волята е сила на волята. Докато *разумът* е неутралната, безразличната,неподкупната,трезвата същност у нас,съзнанието и действието на физическите и нравствени закони и пр.,а отъждествената с индивидуалното,сетивно съзнание *любов* е отличена като

връзката,опосредстващия принцип между всеобщото и индивидуалното, съвършеното и несъвършеното,безгрешното и грешното,закона и сърцето, *волята* ще касае мисловната дейност като самодейност и зададеното от разума нравствено съвършенство.Така разума,волята,любовта ще формират един универсален интелект,който като освободен от Хегеловите спекулативни догми,ще ги надхвърля безгранично,пронизвайки анатомията на цялото човешко същество.По този начин,на базата на релацията Аз-Ти,касаеща отношенията *човек-природа,човек-човек*,самият човешки род бива съвършен,безкраен,абсолютното мерило на истината и абсолютната същност на индивида. На мястото на спекулативният афинитет към връзката тъждество и различие,ще се явява съзнанието за стимулиращата разгръщането на индивидуалните и родови потенции релативност между битие и възможност.Авторът ще акцентира върху факта,че в религиозната ,,систола" и ,,диастола", преди да я открие в себе си, човек най-напред несъзнателно обективира *своята,а не произволна* същност вън от себе си,религията предшества философията навсякъде както в историята на човечеството,така и в живота на отделният човек,всеки дори в рамките на една религиозна общност има *своя* Бог.Чрез отграничаването на общите,изразяващи *разумът*,общи метафизични предикати, като - вечен, неопределим,неизменяем;от тези олицетворяващи личността*,любовта* като - баща,свят, справедлив, благ,милосърден и пр.,съставляващи в действителност същността конкретно на християнството, Фойербах ще разкрива според него,човешкият източник на християнските догмати и на исторически възниквалите религии изобщо.Като *непосредствено* произтичащи от човека,Божиите предикати са антропоморфизми, техният

непосредствен субект е продуциращото ги човешко,а не въображаемото Божествено същество и изразяват не случайни качества,акциденции,а същността на човека.

С разкриването на генезиса на религиозната обективизация и с окачествяването и като *косвено самосъзнание,*Фойербах ще бъде един от първите,който в действителност ще изучава детайлно и конкретните, не- и пред-съзнавани човешки актове.Ще ни разкрива дълбокото значение на едиповият комплекс,на лечебната сила на словото,на междуполовото общуване и пр.

1.7.Изходни точки на една полемика

Този,заключителен за първа глава параграф съдържа мой и през редица други автори анализ,открояване на въпроси,изводи относно първите два идейни периода във философският живот на Фойербах:*спекулативният* и този на *антропологическият реализъм*.

В тази връзка,откроявам конкретно проблема за отношението между разум и вяра - за иманентното и трансцендентното,възможното и действителното и в обсега на самите тях и между тях. Заявяваната от автора посока ще предпоставя безкраен потенциал на едно неизследвано бъдеще като род, като индивиди с техните качества,като качества и на самите природни предмети и ако продължим нататък – като качества на самите качества и пр. Това ще предполага и една неразучена в дълбочината си причинно-следствена консенквентност,която обаче винаги ще бъде свивана до видимо установеното *иманентно* рационално,или по-точно,до вярата в априорно иманентният за самият Фойербах рационален фундамент.Така той

предварително ще знае,че дадено религиозно явление,чудо, твърдение и Библейските съдържания въобще са фантазия...

Киркегор ще изведе като по-висша категория от разума – *парадокса*. Самият ни разум се стреми към него,но от това дали ще го *приемем* или не, и то по Божия благодат,ще зависи дали ще имаме вяра.Така според възгледите на датският философ,негодуващият срещу парадокса Фойербах няма да съзнава,че смята ограниченият си разум за мярка на всички неща…

Джоузеф К.Уебър,като специализирал под ръководството на К.Барт,ще ни препрати към основните възражения на своя учител по отношение на Фойербах.За Барт,ако не изхождаме от действителността на Откровението,не бихме могли да надскочим едно чисто антропологично измерение.Всяко обяснение за възможността за Откровение може да представлява само обяснение за собствената потенциалност на човека. За Откровението можем да говорим и да го обсъждаме единствено a posteriori, въз основа на неговата фактичност apriori. Преминаването зад неговата действителността е невъзможно, опитите за това ще свеждат единствено до Фойербаховото тълкуване за себеразкриването на човешката природа.Няма възможност да се говори истинно за Бог какъвто Той е посредством аналогия между пределният свят и неговия безпределен Творец.Човешкото говорене за Бог е дар на самото Божие Откровение за човека във вярата,можем да говорим истинно за Бог само въз основа на този дар и всеки опит да обясним говоренето си за Бог на друга основа,може да доведе единствено до признанието,че този език е антропоморфната образност на самообективацията на човека.Второто твърдение на Барт като път към опровергаването на Фойербах ,е че в Божието Откровение в Исус Христос ние

имаме връзка със самият Бог,какъвто е наистина Той в Себе си, което гарантира истинността и действителността на нашето познание за Него. Третият принцип на Барт в който можем да видим още по-отблизо реакцията му срещу Фойербах е че религията и Откровението в Исус Христос не принадлежат към една и съща сфера,не са два аспекта от една и съща реалност.От гледна точка на Откровението религията недвусмислено се разглежда като опит на човека да предугади онова,което Бог в Своето Откровение повелява и прави.Тя е опитът за замяна на Божественото слово с една човешка направа…[4]

Поради ограниченият обем на работата ще спомена само и за общоизвестните възгледи на късният Л.Витгенщайн,като опозиция срещу Фойербах…

Посредством Валтер Йешке,съпоставяйки и неговите изводи с мои, сравнявам като действителност и възможност Хегеловото спекулативно и Фойербаховото антропологично понятие за религия.[5]Изключвайки крайните авторови заключения относно религията и връзката Божествено-човешко, имайки предвид развитието на философската антропология,на екзистенциалната философия,на акцентиращата върху не- и пред-съзнаваните сфери у човека психология и пр,извеждам второто като обемащо значително по-голям потенциал.В продължение на темата,разглеждам и съпоставям възгледите на дясното хегелианство,на хегелианският център в лицето на К.Розенкранц, на лявохегелианските автори Д.Ф.Щраус и Бр.Бауер.

---

[4] Виж Weber,Joseph C(1966) Feuerbach, Barth, and Theological Methodology,In: *The Journal of Religion*, Vol. 46, No. 1, Part 1 (Jan.), pp. 24-36

[5] Виж Jaeschke,Walter(1980*)* Speculative and Anthropological Criticism of Religion: A Theological Orientation to Hegel and Feuerbach,In*: Journal of the American Academy of Religion*,Vol.48,No.3,(Sep.),pp.345-364

Отделям специално внимание на М.Щирнер,като изиграл ключова роля в последвалият обрат на Фойербах към натурализъм. В своята предизвикала бурни реакции книга ,,Единственият и неговата собственост”(ноември 1844г.),въздигайки своят Единствен десетилетия преди Свръхчовека на Ницше,Щирнер отбелязва,че легитимираните и утвърждавани в историята абстрактно-универсални същности като – Бог, морал, самосъзнание,свобода, право,семейство, държава,човечество и пр. – са нерелевантни за конкретния отделен човек,замаскирвайки всъщност скритият зад тях основен утвърждаващ принцип,а именно този на индивидуално или колективно налагания егоистичен интерес.Човешката религия,принципа на любовта са последната *метаморфоза* на християнството.На мястото на личният Бог е въздигнат общият,а именно – Човекът и нравствената вяра е така фанатична,както и религиозната.Фойербах бива критикуван остро като една от най-значителните фигури провеждаща тъкмо тази метаморфоза…Излиза че самият той е провеждал принципите срещу които дълбоко е негодувал… Малко преди да посрещне критиката на Щирнер,Фойербах загубва и една от двете си невръстни дъщери.По моето твърдо убеждение,именно тези два момента,последователно разтърсили го дълбоко,са причината за неговият обрат. Между двамата автори се завързва съвсем кратка реплика,като своята дълбоко обмислена защита Фойербах прави през 1945г. в статията си ,, За *Същност на християнството* във връзка с *Единственият и неговата собственост*”.Опитвайки да се самоопровергае,отричайки основни принципи,които е следвал дотук…

Изследвайки дебата Фойербах/Щирнер американският философ Лорънс С. Степелевич ще изтъкне,че според коментаторите след своя ,,първи обрат”

в който се дистанцира от Хегел,около 1845г.,Фойербах осъществява и своя ,,втори обрат”.В тази връзка Степелевич ще отрази например,че изследователят Грегор Нийдлинг (Gregor Nüdling) определя 1843 като годината в която Фойербах ,,вече е завършил исторически значимата си философия”(Ludwig Feuerbach's Religionsphilosophie ,Paderborn, 1936, 72.) По посока на това Саймън Равидовиц (Simon Rawidowiz) изтъква че ,,Критиката на Макс Щирнер… изглежда го е принудила (Фойербах) да направи една стъпка по-нататък,да премине от антропология към натурализъм”(Ludwig Feuerbachs Philosophie (Berlin, 1964), 163.).Дори Фридрих Йодъл,съредактор на второто издание на Фойербаховите *Samtlich Werke*,както и негов последовател ще се съгласи че Щирнер е тласнал Фойербаховия начин на мислене към неговата окончателна форма, като за него точния термин е ,,реалистична” - ,,благодарение на влиянието на Щирнер във Фойербаховата етика намира място една по-реалистична,дръзка тенденция,такава,която е в по-голяма хармония с реалностите на моралната история” (Max Stirner und Ludwig Feuerbach," Osterreichische Rundschau, Bd. 26, H. 6(1911), 427; reprinted in F. Jodi, Vom Lebenswege (Berlin, 1916), 284.).В съгласие пък с Нийдлинг Юджийн Каменка(Eugene Kamenka) ще каже:,,Общоприетото схващане е било и до голяма степен остава,че до 1845г. Фойербах е казал всичко важно,което е имал да каже,и че последвалото негово творчество е или чисто повторение,или западане до позиции…,които той успешно е критикувал преди това” (The Philosophy of Ludwig Feuerbach (New York, 1970), 156.) и пр.[6] По мое мнение в съществени аспекти това е така,но ще видим че и през своят натуралистичен период,Фойербах има какво ново да каже…

---

[6] Виж Stepelevich, Lawrence S (1978*)* Max Stirner and Ludwig Feuerbach” In *: Journal of the History of Ideas*, Vol. 39, No. 3 (Jul. - Sep) pp. 451-463

Втора глава:

Натурализъм и евдемонизъм

2.1.Натурализмът като индивидуализъм

Тук излагам новата онтологична визия на Фойербах и мястото на човека в нея,отразена най-вече в ,,Същност на религията”(1846), ,,Лекции върху същността на религията”(1848-51), ,,Допълнения и бележки към *Лекции върху същността на религията*”.

Единственото всеобхватно съществуващо и света,това е безначалната и безкрайната,самостойната,само със себе си обяснимата и единствено от себе си изводимата природа.Същността на природата,включително нейните невъзникнали основни вещества и първични елементи,материята на света изобщо,не е еднообразна и неразличаваща се човешка химера,а диференцирана в себе си същност,като невъзникналата диференциация предпоставя качествено по-висшата проява на възникването и индивидуалността.До възникването на човека разум и съзнание няма, и тъй като резултатът на дадено развитие не е предварително обект на метафизическа,логическа,математическа цел,от една страна,*образуванията* и са непредвидени,непреднамерени,неволни продукти,но от друга,въпреки наличието на касаещата индивидите,видовете и основаващата се на многообразното стечение на обстоятелства случайност,по отношение на развоя в света като цяло те не са случайни,а съобразно природно индивидуалните свойства и обстоятелства,се базират на *ирегулярно* необходими взаимовръзки.Колкото по-висше и по-значително е дадено

нещо,същество,толкова по значителна е и неговата предпоставка,така най-висшето е най-зависимо и сложно,а това е човекът,който като индивидуализираната същност на природата е нейн завършък и едва у него тя получава *своето* сърце,разсъдък, съзнание.

В тази онтологическа конструкция и нейният разграничителен принцип всеки един е особен,различен от другите човек със строго собствени тяло, воля,съзнание,разум,а човешката психика въобще бива поставена в зависимост от наситената със специфично спрямо всяка индивидуалност съдържание триада *Не-аз – Аз – Идеал*.Докато Не-аз касае дълбокия природен генезис на човешките органи,тяло,нагони, афекти, влечения, способности,а факторите на Аз са усещане, съзнание,волево движение,то Идеалът се явява съвкупност на всичките тези съзнавани или не индивидуални нагони,потребности,заложби като предмет и цел на индивидуалната представа,съзнание,живот.

Така реално в човешкия живот индивидуално е това,което само даден или няколко индивиди извън други имат и искат,а общо е онова което *всяка отделна личност*,но поотделно*,всеки* индивид,но по индивидуален начин има и иска – напр. всеки има глава,воля,разум,но индивидуално-собствени,не общи;типът на моята индивидуалност е и типът на моя разум.Отрицанието на една индивидуалност е само утвърждаване на друга,общото е нещо индивидуално,имащо властта да господства над други,било защото насилствено потъпква индивидуалността им или пък понеже отговаря на индивидуалната им склонност - което днес или тук е субективно,еретично мнение,там или утре е свещен символ на вярата…

2.2.Животът и сетивният човек

Тук разглеждам и анализирам по-конкретните възгледи на Фойербах за човешката фундираност в света,за живота,за функциите на човешкият разум и сетивност…Освен посочените произведения в предходния параграф, разглеждам и ,,Против дуализма на тяло и душа,плът и дух”(1846), ,,Въпросът за безсмъртието от гледище на антропологията”(1846-66), ,,Върху спиритуализма и материализма,особено по отношение на свободата на волята”(1863-66) и др.

Първоначалната вяра на човека е вярата в *истинността на сетивата*, вярата във *видимата,чуваната,усещаната природа.*В тази връзка е критикуван конкретно и физиологическия идеализъм на немският физиолог Йохан Мюлер.Съдържанието на сетивните усещания не зависи само от структурно-функционалните особености на самите сетивни органи и от тяхната собствена потенция и енергия,без да се взима от значение вида,спецификата на задвижващите ги външни дразнители.Осъществяващ се диференцирано в организмите като основополагаща природна същина, самият *живот идва отвътре навън*, външното е удовлетвореното вътрешно, Земята е стигнала до геологически покой едва след като е разкрила върху повърхността си най-интимната си същност в органичния живот – човешкият, като човекът не е цел на природата,а най-висшата проява на нейната жизнена сила,на преизобилният и,безцелен,безграничен жизнен нагон, водещ въобще до зачатието и размножението,а обуславянето и ограничението между различните организми основават природната хармония изобщо.В самия даден организъм като такъв,животът се осъществява – *в* и *като индивидуално органическо единство,* и всяко

растение,животно, човешко същество,не е същото спрямо това което е след смъртта си,когато това единство не съществува и то преминава единствено в категорията на сложните,делими вещи. Животът,усещането,представата *са* неотделими от живият,усещащ отделен човек,растение,животно,организъм въобще.В дълбокият си смисъл,непредначертаният *живот съединява*, *отъждествява*,докато науката,поне аналитичната,като и насочена *отвън навътре,*очертава и разделя. В тази връзка,като анатомичен и физиологичен обект достъпен за осезание,мирис,зрение,вкус конкретно и човекът, вътрешно може да бъде съзерцаван и аналитично изследван не сам от себе си,а едва след смъртта си от други,когато органическото му единство ще е нарушено. От своя страна,от въплътеното неопределяемо, неподражаемо *живо* индивидуално начало на всеки - органите му включително и мозъка,съдържанията на тялото му въобще и техните живи взаимовръзки със света,пораждането и същинското естество на усещанията и мислите му, – биха могли да бъдат непосредствен обект в едно живо,тъждествено с предмета познание единствено на собственото му възприятие и *самочувство*.Така без да формира системна теория на познание със системни изводи,Фойербах всъщност ще обособи два взаимообвързани източника на познание – *строго аналитичното* и *изхождащото от самите непосредствени индивидуални живи усещания.* Ще изрази,че възможността за координация е заложена в *дълбоката взаимовръзка между дейността на мозъка,на разума и на сетивната система като цяло,*и че тази действителност е единственото което може да съгласува – както строго аналитичното и основаващото се на непосредствените живи усещания познание,така и схващанията на индивидите помежду им.

Накратко:В релациите човек-природа,човек-човек,сетивната система бива утвърдена като *концентрираща* и същевременно като *пряко изразяваща и физиогномически* естеството,характера,качеството на фундаменталната взаимовръзка между несъзнаваното,съзнаваното, аналитичната рефлексия. Фактически тя проявява и външно отношението в съдържанията на триадата Не-аз – Аз – Идеал.Дори същината на дадено знание да не бъде докрай изяснена,все пак внедрената мозъчно-сетивна взаимност,размествайки и несъзнателните пластове,ще внася нови съдържания в разума,а *това на свой ред ще рефлектира отново в сетивата*.Дълбоката мозъчно-сетивна интегрираност,като снемаща дуализма между усещане и разум,снема и дуализма между изхождащото пряко от непосредствените живи усещания и продуцираното от строгата аналитична дейност познание.Наред с това, въпреки че мисълта и изразената или не устно рационално формирана реч са неразделни и хората са започнали да мислят едва когато са започнали да говорят - в основата на продуктивната комуникация между *себе-познаващите* индивиди би трябвало да бъде взаимното сетивно усещане и съзерцание, и точно качеството на този отговарящ като цяло на природните индивидуални различия,многообразие и на генезиса на познавателния процес,открит за когнитивно усъвършенстване *сетивен език,* е качествената основа на мисловно-словесният,на взаимното съгласуване,на критерия за истинност и в обикновеното общуване,и при утвърждаването на общите закони,теории и културни продукти въобще…

2.3 Евдемонизмът

Тук разглеждам етическата концепция на автора,в съответствие с новите му възгледи,внасяща нови съдържания в традициите на евдемонистичната етика.Тя е отразена освен във всичките цитирани в предходните параграфи от тази глава негови произведения,конкретно и в съчинението му ,,Евдемонизъм”(1867-69).

Тясната зависимост от природата на човешкият организъм като индивидуализъм ще изведе като жизнено необходим,неизбежно вложен в същността на човека без неговото знание и воля природосъобразният *метафизически егоизъм.*В самият формирал се организъм още в съвсем първичният смисъл е заложена необходимостта от усвояването само на полезните и отделянето им от непосредствено вредните за него природни съдържания,като същевременно съществуването е неотделимо от утвърждаването и всяко органично образование,същество за да живее трябва да утвърждава себе си според собствената си определеност.

Откроената взаимовръзка *себе-познание – благо – природосъобразен живот* изисква позитивно решение на обусловените както от метафизическия егоизъм,така и от триадата Не-аз – Аз – Идеал отношения *човек-природа,човек-човек,* което налага познание за произхода от дълбоките природни начала и на всичките етични съдържания.

Контрирайки религиозно-теологическите представи,абстрактният рационализъм и в частност предходният немски идеализъм,Фойербах ще заяви,че всяко наше влечение е имащо корените си в природата влечение към щастие,а блаженството,щастието не е нищо друго освен здравото, нормално състояние на едно същество,задоволяващо безпрепятствено

своите действителни потребности и влечения отговарящи на индивидуалната му същност и живот .Обусловената от природата съзнателна целенасоченост на човека към дадени действия е *воля*.Тя е ,,искащият човек", ,,съзнателната, действаща навън същност на човека" и нейното най-първо условие е *усещането*,където няма усещане няма болки,страдания,недоимък,зло, съпротива срещу злото – т.е. няма воля.Дори и там където волята осъществява мисли,тя иска именно противоположното на чистото мислене, иска действителното,сетивното битие на тези мисли,а не само тяхното мислено битие - ,,да се иска нищо" и ,,да не се иска" е едно и също и безстрастната воля е само афектирана,мислена,изкуствена.Волята, влечението към щастие и любовта са отъждествени.

Тясно обвързана с тях е и основаващата се на природата *свобода*.Въпросът за свободата е обусловен от обстоятелството,че *като цяло битието,т.е. природата е повече от знанието и негова основа*.Това което не знаем ще разберат тези след нас,усещането е адекватна форма за познание на действителността и ние имаме толкова сетива,колкото е необходимо за да обхванем света в неговата цялостност и съвкупност,но *спрямо самото битие, т.е спрямо самата природа* мярката на човешката природа е крайна. Дори и при постигането на самият индивидуален Идеал,между мислене и битие,*представа и действителност* ще съществува *вечна,неотстранима разлика или противоречие*.Това установява една в пълния смисъл лежаща в природата и въобще надхвърляща в перспектива човешкото родово съзнание касаеща и въпроса за свободата *трансценденция*, - заместваща всъщност толкова много отричаните като нерелевантни спрямо действителността религиозно-теологически и спекулативни същности и понятийни абстракции.

Висшето и никога непостижимо същество се оказва именно природата – *в съответствие с нейната изменяща се същност* ние сме просто най-същественият възникнал нейн атрибут!По посока на това,в еволюцията на човека и материята не е присъщо скокообразна склонност към безгранично усъвършенстване,конкретните във времето диференцирани същности са обусловени*,установени* и от стремежа към *инерцията*,*неподвижността*, застоя.Нови добродетели,възгледи,умове възникват само защото непрестанно възникват нови хора и в своята конкретност,не само у всеки един,но и у всяка епоха има толкова наука и истина колкото и е необходимо.Това което не и е известно тя го прави известно *по съответен нейн начин,*а към напълно неизвестното няма влечение.Както всяко същество,свободен е и всеки човек който принципно се намира и действа в хармония със своята същност,като свободните действия като такива са само в сферата тъкмо на конкретната природна определеност на дадената човешка и индивидуална същина.В границите на тази притежаваща известна широта конкретност се състои и възможността за избор.В индивида се съдържат различни,включително и противоречиви помежду си склонности,свойства, подбудителни причини, които трябва да осмисля, *хармонизира* и овладява,тъй като всеки един подтик може да му се струва че води до щастие. Като част от еволюиращата променлива и протяжна природа човек е свободен не априорно,а апостериорно, истината, разумът идват само след заблудата и неразумността, и в живота на човечеството свободата следва робството само с течение на времето.

Осмислянето на изключителния природен генезис на всичките етични концепти,на човешкото тяло и в частност на сетивно-мозъчната дейност като

единствено продуциращи измеренията на Духа ще обвърже тясно връзката между физическото и моралното и евдемонистичната етика с останалите природни науки.Във взаимовръзките човек-природа,човек-човек отношенията помежду ни са част от отношенията ни с цялата Вселена,морала се отнася до връзката ни с целокупния свят,доброто и злото като такива са определяни именно от това което е било добро и зло по отношение на нашата индивидуална природна организация като цялост и именно в този фундаментален смисъл,човека е фундиран като ключова фигура в едно като континуум на смислопораждане битие между Аз и Ти,касаещо телесните тъкани,органи,културата на храненето,психиката,съзнанието и пр.

Моето влечение към щастие и блаженство е най-тясно свързано с разработването на цялостната материално-духовна култура и съответно с това на другите.То изисква функционирането на общества, държави базиращи се в своя морал и право и на принципа:,,Не прави на хората,това което не искаш да направят на теб”. Така естествените ,,крака” на които се крепят морала и правото са тъкмо любовта към живота,интересът,егоизмът. В голямото си болшинство обаче хората не разбират хуманистичния характер на егоизма,насищайки го с отрицателно съдържание.Господстващите навсякъде и блокиращите пътя към едно действително самопознание,към развиването на включените в самият човек основи и елементи на добродетелта,извлечените от принципа на изпълнената с плът и кръв индивидуалност,но абстрахирани и налагани като абсолютни самостойни същности,явяващите се като част от историческото ни развитие,но след това и манипулирани *религиозно-спекулативни етични понятия и идеологии,*освен че противоестествено отричат егоизма, осъществяват

всъщност само един разкъсващ природата на нещата *дуалистичен егоизъм,* - в който като отделни същества,религиозни общности и класи изнамираме рая, материализма,свободата и насладата единствено за себе си, предоставяйки на другите ада, идеализма, робството и аскетизма;създаваме държави, чийто правителства санкционират поданиците за извършваните от самите правителства престъпления;като бащи наказваме децата си за повтаряните бащини грехове;като мъже наказваме жените си за собствените си слабости и пр.,задължавайки въобще другите да нямат собствен Аз. Въпреки това,индивидуалният,социалният, семейният,корпоративният, общинният, патриотичният егоизъм е продуцирал все пак не само злото,но и здравото, доброто.Чрез забраната на кражбата е създал добродетелта честност; посредством забраната на брачната измама – добродетелта целомъдрие;чрез забраната на лъжата – правдивостта;в основата е на земеделието,търговията,изкуствата науките и пр.Природата всъщност е внедрила не само едностранно и изключително влечение към щастие,а така също и двустранно и взаимно,което само за себе си човек не може да задоволи без едновременно,дори неволно,да задоволи и влечението към щастие на другия индивид;с една дума,тя е създала мъжко и женско влечение към щастието;егоистичният човек е принуден още от майчината утроба да дели благата на живота със своя ближен.

Като основна етическа категория освещаваща ни пътя към автентичния характер на индивидуалния егоизъм се откроява *съвестта*.Тя е връзката между мъжа и жената,между Аз и Ти,между собственото и чуждото щастие и е не знанието изобщо,а онова знание което се отнася до моралното ни поведение.До осъзнаване, познание и морална критика обаче се достига

едва след извършване на дадено действие,тъй като по времето на действането доминира единствено интереса,желанието,страстта.Само нечистата, произтичаща от деяния противоречащи на влечението към щастие съвест е източника на съвестта изобщо и този който не отдава значение на злите си постъпки,придавайки им само теоретически или исторически смисъл,няма не само нечиста съвест,но и въобще никаква,бивайки нравствено чудовище. Както мислена в отношението към другите съвестта не е нищо друго освен моят собствен Аз, заставащ на мястото на уязвения Ти,образът на другия човек,който ме въздържа да му причиня зло или ме измъчва и преследва,ако вече съм му причинил такова,неговото увредено влечение към щастие ровещо се из глъбините на моето;така и мислена в отношението на човека към себе си,тя не е нищо друго освен вика за мъст и болезнения вик на едно наранено и потиснато влечение срещу своя потисник.Обсебената от теологико-спекулативните абстракции и господство, и от връхлитащите ни неовладени силни афекти съвест,подчинена на съответните техни представи за щастие обаче не може да бъде меродавна. Единствено осветленото от природата влечение към щастие,съзиращо в съвестта само друга дума за обозначаване на:душа, сърце,чувство към другите,съчувствие,състрадание,човещина,хуманност, сърдечност, искреност, правдивост и изпълнение на дълга бива пътят към природосъобразната и истинна съвестност.Задълженията на човека към себе си не са нищо друго,освен правилата на поведение необходими за запазването или възстановяването на душевното и телесно здраве, възникнали от влечението към щастие и почерпени от опита.Като извлечени от щастливия, нормалния, здравия човек те са в съгласие със същността и с благото на човека.Дълг е

само това,което е здраво и в дълбокия си смисъл задълженията към себе си имат морален смисъл и стойност само тогава,когато бъдат признати като косвени задължения към други. Добро и морално е едно и също,а добър е само този,който е добър за другите.Добродетелта,това е собственото щастие,което се чувства щастливо само в съюз с чуждото.Задачата на морала е да превърне със знание и воля в закон на човешкото мислене и действане тази връзка между собственото и чуждото щастие,която е внедрена в природата на нещата.

Анализирайки Фойербаховите натуралистични етични измерения Фридрих Йодъл ще изтъкне,че при него се получава извод с решаващо значение – етиката в никакъв случай не може да се абстрахира от евдемонистичният принцип.Даже да се отрече от собственото щастие,тя все пак е длъжна да признае чуждото щастие – в противен случай отпада основата и обекта на нашите задължения по отношение на другите,отпада даже базиса на цялата етика:където няма разлика между щастие и нещастие,благополучие и страдание,там няма разлика между добро и зло.К.Нешев ще открои и факта,че Фойербах е един от първите които обосновават консенквенциалната етика, етиката в която моралната ценност на постъпката се определя в зависимост от нейните практически последствия и пр.

2.4. Отношението между религията и евдемонизма

Тук обръщам внимание върху новите акценти във възгледите на Фойербах за религията,съответстващи на неговия натурализъм.

Съдържанията на битието винаги ще бъдат повече от знанието което предполага неизменното наличие на човешки идеали,но в исторически

проявилите се религии,самият принципен характер на предпоставящото същите тези религии и изпълненото с безмерните, взаимнозаменящи се *трансцендентни* афекти на страх и радост - *чувство за зависимост* от външната и собствена природа,остава неизяснено.Обсебеното от афицирането влечение към щастие нарушава естественият ход на самото сетивно съзерцание,на мисленето и на координираната връзка между тях. Неразбирането за естеството на дълбоката ни същностна връзка с природата и себеподобните,предпоставя и наличието на *фантастичният* и на *дуалистичният* егоизъм.

Тайната на религията е тъждествеността на субективното и обективното, т.е.единството на човешката и природната същност,но отличаваща се от действителната същност на човечеството и природата.В зависимост от местонахождението си в променливо-протяжната природа единствено разликата между човешките нагони, потребности,способности и разликата в самото им осмисляне и степенуване,определят различието между религиите и боговете.Човек има *у себе си и в себе си* мащаба,критерия на божествеността и тъкмо затова – произхода на боговете.В дълбоката си същност, различното и независимо от нас същество, обектът на религията, съвсем не е само външната,а и глъбинната,собствена, вътрешна,но различна и независима от разума и волята ни човешка природа.Съзнанието за характера на тъждествеността между субективното и обективното,за връзката между човешката и природната същност обема и *съчетаването у един и същи индивид на съзнаваното с несъзнателното,на волята с неволевото*.Каквато е основата на индивидуалността,същото е и основата на религията - съединението или единството на Аз и Не-аз определящо

идеала:Ако човек би бил само Аз,той не би имал религия,тъй като самият той би бил Бог;но той не би имал религия и ако би бил Не-аз или Аз,неразличаващо се от своето Не-аз,тъй като тогава би бил растение или животно.Обаче човек е именно с това човек,че неговото Не-аз е обект на неговото съзнание,дори на неговото удивление,обект на чувството за зависимост,обект на религията,също както и външната природа.

Средствата с които слабото и безпомощно същество се опитва да си помогне в нужда и да победи природата са молитвата и жертвата. Молитвата е само смирена повеля в религиозна форма,а причината да не се съзнава че тайната на вярата и религията е само егоизмът, лежи единствено в това,че религиозният егоизъм няма видимост на егоизъм.В религията човек се утвърждава във формата на себеотрицание,изявява своето ,,Аз" не в първо лице,своята воля не в повелителна,а в молеща се,не в активна,а в страдателна форма,не сам обича себе си,а смирено оставя да бъде обичан.С това че прави природата зависима от Бог(ове),той всъщност я прави зависима от себе си,за което обаче не знае. Така в началото на тясно обвързаните с молитвите, характеризиращи се с отчуждаването на ценно за човека благо *жертви* стои страхът,съмнението,неувереността в успеха и бъдещето, угризението на съвестта поради извършен грях,докато всъщност тяхната крайна цел бива манипулирането на Божието благоволение,насладата, увереността, свободата,блаженството.Но дори и при премахване на физическите жертвоприношения водещи до човекоубийство или въобще до наранявания и само-бичувания на част от човешкото тяло,психологическите и духовни жертвоприношения също унищожават,тъй като между липсата или неизползването на един орган за определената от природата функция

разлика няма,а фантастичните, неприродосъобразни,нездрави желания рефлектират въобще в пагубен религиозен фанатизъм и нихилизъм,на свой ред съпътстван от човешки жертви.

Фойербах ще изтъкне обаче,че самите по себе си религиозни обещания и наказания не са в състояние да поддържат държавите, обществеият ред и в действителност,в голямата си маса, хората действат по причини съвсем различни от ония,по които в религиозното си въображение вярват че действат.Слабостта на вярата се корени тъкмо в това,че тя е само ,,*силата на въображението*" отстъпващо пред ,,*силата на действителността*".За авторът е време,обуславящият пасивната, безидейна вяра и отричащият природата,света и човечеството теизъм,да бъде заменен от конструктивният, утвърждаващ реалното и истинско самодейно същество на човека атеизъм, който всъщност се оказва една нова религия,превъзнасяща,както т*рансцендентната природа*,така и изхождащата от нейните недра, тъждествена с волята и с влечението към щастие *любов*.Фойербах ще апелира:Нека нашият идеал да бъде не *кастрирано*,лишено от телесност, отвлечено същество,а – цялостният,действителният,всестранният, съвършеният,образованият човек;на мястото на любовта към Бога да поставим любовта към човека като единствена и истинска религия,на мястото на вярата в Бога – вярата в човека сам по себе си,в неговата сила.Аналогиите с Фройд са очевидни,тук за пореден път се доказва,че Фойербах е един от първите, който не само се стреми да изгради подробна психична структура,но и да разкрие в сферите на несъзнаваното и предсъзнаваното - конкретно,актуално,адекватно съдържание,чието осмисляне би отприщило здравите и морални човешки енергии.

2.5.Изходни точки на една полемика – продължение

Много от нещата,които извеждам тук,изтеглих в настоящото Въведение,а също някои от тях отразявам и в самото изложение,така че няма да ги повтарям.Наред с това,тук разсъждавам върху Фойербаховият факт,че битието, т.е природата е повече от знанието и негова основа,между мислене и битие, представа и действителност съществува вечна,неотстранима разлика или противоречие.Така спрямо самото битие,т.е.,спрямо самата природа,мярата на човешкият род е крайна.Тази *трансцендентна* същност, предпоставя родовата и индивидуалната ни същина.Обуславяща родовото и индивидуалното ограничено самосъзнание спрямо нея,обуславя съответно всеобщия или пък единичен Аз,Идеал,религиозен Бог!Така,всяко едно изказване, твърдение,всяка теория за религията и Бога,по никакъв начин не биха могли да претендират,не само за някаква пълна съдържателност,но и за по какъвто и да е начин достатъчно изчерпващи въпроса.С приемането на тази в пълния смисъл фундаментална трансцендентна същност,Фойербах *не-съзнателно* минира, блокира,валидността на всички свои и въобще човешки твърдения, в значението им на последна инстанция по въпроса за Бог!Дори нещо повече,тъй като единствено човешкият род е самосъзнаващата се същност на природата,а неговата мяра спрямо нея е ограничена,това предпоставя и обстоятелството, че самата природа никога не би могла да се самоосъзнае рационално в пълната си степен!

В този контекст разглеждам проблема за отношението между религия и психология.Религиозните изказвания са и психологически,но докато интенционалната обвързаност на религията е от и по посока на

трансцендентната ни същност,то психологията не трябва да забравя,че дори и в тълкуването на определяните като сакрални преживявания,нейните изказвания в крайна сметка са обусловени първостепенно от емпирико-рационалния опит…

Правя извода че във всеки един от своите три идейни периода,въпреки тяхното съдържание,авторът се е придържал винаги към обсега на своя индивидуален рационализъм.Така например тук,докато за Фойербах, животът ни осмислен в разностранните му насоки е срещата ни с Ти на Божествената,транцендентна,но като цяло *категоризирана* като еволюиращо разгъваща се природа,за М.Бубер например,в света ние се срещаме с изключително безгранично всестранното Божествено Ти.За Бубер, философът би трябвало да познае и да признае,че неговата идея за абсолютното се снема там,където абсолютното *живее*;че тя се снема там където човек е *възлюбил* абсолютното,защото тук абсолютното не е вече <абсолютното>,за което може да се философства,а е Бог.Така ще бъде изтъкната не на думи,а в действителност, действащата фактичност на необозримото чрез теоретични постулати *транцендентно*…

Наред с това,споделям и напълно мнението на Стивън П.Торнтън според когото,интелектуалната задълженост на Маркс към Фойербах е огромна - Маркс прехвърля Фойербаховата критика на религията в сферите на икономиката и на политическата философия;заема от него идеята че човекът е ,,основата на държавата”,тъй като той е в същността си обществено същество,което ,,се осъществява в и чрез своята родова природа”.Дори централните теми на марксизма за хуманизацията на природата и

натурализацията на човека произхождат от Фойербах…[7]

[7] Както и в дисертацията си тук ще направя кратък коментар за преекспонираната връзка между Маркс,Енгелс и Фойербах.Силното влияние на Фойербах върху Маркс и Енгелс е признато и директно от самият Енгелс в съчинението му ,,Лудвиг Фойербах и краят на класическата немска философия",където по повод на ,,Същност на християнството" казва:,,Въодушевлението беше всеобщо:всички изведнъж станахме фойербахианци".(виж Енгелс,Фридрих.Лудвиг Фойербах и краят на класическата немска философия.*В*:**Маркс**,Карл,**Енгелс**,Фридрих. *Избрани произведения*.Т. 2.София,Партиздат,1984,с.23).Оттам нататък обаче,разбирането от страна на Маркс и Енгелс за философията на Фойербах е твърде избирателно или т.е.,пристрастно и в значителна степен погрешно.В своите добре известни Тезиси от пролетта на 1845г. Маркс преждевременно ще го обяви за материалист и по-точно за съзерцателен материалист(виж напр1,5,9 тезис),без въобще до този момент самият Фойербах, както бе доказано категорично, да обосновава каквато и да е материалистична онтология.Така и в ,,Немска идеология",и в ,,Лудвиг Фойербах и краят на класическата немска философия*"и* пр*.,* Фойербах ще бъде тълкуван избирателно,пристрастно или направо погрешно, без да се вникне в обективна степен в съдържанието на неговите текстове.Социално-практическият мотив,който за Маркс и Енгелс е фундамент и всичко,за Фойербах просто винаги бил само един важен,но *съставен* елемент от обвързаността на човека с целокупният свят.Било от позицията му на идеалист,антропологически реалист,натуралист.Фойербах винаги е разглеждал в много по-всестранен смисъл човека,анализирайки го например като психо-вегетативно същество,като същество обусловено от безброй многоапектни отношения, обусловени от конституцията Не-аз – Аз – Идеал и пр.Фактически много от неговите възгледи са основополагащи за учението на Фройд,което пък от своя страна се явява фундамент за цялостното психоаналитично развитие.За твърде широкото идейно различие между Фойербах от една страна и Маркс и Енгелс от друга, ще дам и още един красноречив пример.В предговора си към своите ,,*Лекции върху същността на религията*",по повод на революцията от 1848г.,Фойербах ще заяви:,,Във всички политически и неполитически движения и съвещания от това време,на които съм присъствал,аз участвах само като критичен зрител и слушател,и то по простата причина,че не мога да взема дейно участие в безуспешни и следователно безсмислени начинания; аз още от самото начало предвиждах или поне предчувствах изхода на всички онези движения и съвещания".Разказвайки за разговора си със свой познат французин,Фойербах ще допълни:,,Ако революцията избухне отново и аз взема дейно участие в нея,тогава…можете да бъдете уверени че тази революция ще бъде победоносна…За жалост аз няма да доживея до тази революция.Все пак аз взимам дейно участие в една велика и победоносна революция,но революция,чийто истински въздействия и резултати ще се проявят едва в течение на столетия…Мартенската революция беше все още рожба … на християнската вяра;Как можете…да свързвате моят дух с духа на парламента,моята същност – със същността на мартенската революция?"(Фойербах,Лудвиг.Лекции върху същността на религията.В:*Избрани произведения*.Т.2.София,БКП,1966,с.505,506).Както стана ясно от изложените в дисертацията ми съчинения,и по-специално от тези касаещи особено тъкмо натуралистичният му период,за Фойербах,социално-политическите промени са вследствие на цялостното еволюционно в необозримата му дълбочина природно разгръщане.Практическите действия са нужни,но същността на отделните,хора,поколения е ограничена, за революционни промени са необходими столетия… Нови умове и добродетели се раждат само посредством възникването на нови хора…

Вместо заключение

Също както по-рано,много от нещата тук съм изтеглил в настоящото Въведение . Затова ще бъда съвсем кратък…

Възгледите на Фойербах имат непреходно значение в на практика многовековният дебат относно характера и естеството на религията и конкретно статута на християнството.В това отношение актуалността на неговата философия е безспорна,запознавайки се с неговите пространно изчерпателни рационалистични аргументации срещу абсолютния статут на традиционните религии,всеки може да проясни и открои по-пълно у себе си чистия зародиш на собствената си вяра и светоглед…

В тази връзка се откроява и конкретно проблема за отношението между разум и вяра - за иманентното и трансцендентното,възможното и действителното и в обсега на самите тях и между тях.Опитите за решения на Фойербах,силните и слаби моменти в неговата философия са ценен ориентир при формирането на всеки един мироглед.

В изтъкването на значимостта на *любовта*,на *усещането*,на *съзерцаването* на духовните (както е в началните му възгледи) или на сетивните същности, Фойербах винаги в крайна сметка ще се базира на рационалистични обобщения.В тази връзка,отношението между ,,идеалистичният” и ,,натуралистичният” период на автора доказва антиномичността поне по отношение на моментните възможности на разума ни,като в този контекст субект-предикатните обръщания губят значението си и на съществен гносеологически инструмент.

Справка за приносите на дисертационният труд

Според личната ми самооценка най-съществените приносни моменти в дисертационният ми труд са следните:

За първи път в България се прави автентичен прочит на цялостното основно творчество на Фойербах,съчетан с мои изследователски заключения върху около 3000стр. от негови основни съчинения.Разкрита е истинската дълбочина,потенция и многоаспектност на философските му възгледи, силните и проблемни моменти,които могат да бъдат изключително ценен ориентир при формирането на даден научно-философски,или пък чисто човешки в най-широкият смисъл светоглед.Поради липса на време запознавам нашата философска общност с малко на брой,но сериозни западни анализатори,фиксирали вниманието си тъкмо в посоките,които съм следвал и аз…

Публикации по темата

1.Василев,Сашо.Евдемонизмът във философията на Лудвиг Фойербах. В:*Философски алтернативи.*Под печат.

2.Василев,Сашо.Философската антропология във възгледите на Лудвиг Фойербах.В:*Философски алтернативи*.Под печат.